

Piotr Sławiński

Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu

„Ziemia Sandomierska. Pismo Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego” z lat 1989-1991 jako przykład lokalnego czasopisma okresu przełomu

“The Sandomierz Land. The Writings of the Civic Committee of Sandomierz” From 1989-1991 as an Example of a Local Journal From the Period of Transition

Słowa kluczowe: historia Polski XX wieku, prasa, Sandomierz, Sandomierski Komitet Obywatelski „Solidarność”, ziemia sandomierska

Keywords: the history of the 20th century Poland, journals, Sandomierz, the Civic Committee of Sandomierz, “Solidarity”, the Sandomierz Land

Abstract

In 1989 a bunch of political, social and economic changes connected with the fall of communism took place in Poland. The transformations within the country resulted in the emergence of civic committees. They spread the ideas of freedom, democracy and self-government. After the abolition of censorship, independent periodicals could be launched. The Civic Committee of Sandomierz was the first one in the region to publish its journal entitled “The Sandomierz Land”. It appeared on regular basis from 1989 till 1991. The publication raised the political, historical, self-governmental, economic and cultural issues crucial to the citizens of Sandomierz, as well as to the people of the whole region. Nowadays, the journal provides the readers with a chance to examine the changes in mentality and the way of conduct of the inhabitants of Sandomierz in the period of regaining freedom and independence.

Rok 1989 okazał się przełomowy w historii Polski. W ramach przygotowań do nadchodzących zmian 18 grudnia 1988 roku zawiązała się półlegalna organizacja Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie, która później przyjęła nazwę Komitet Obywatelski „Solidarność”. Decyzje podjęte podczas obrad Okrągłego Stołu (6 lutego – 5 kwietnia 1989), dotyczące wyborów parlamentarnych w dniu 4 czerwca 1989 roku, doprowadziły

do powstania ogólnopolskiego spontanicznego ruchu zwolenników zmian w Polsce. Na przełomie kwietnia i maja 1989 roku pod egidą „Solidarności” powstała sieć komitetów obywatelskich. Ich głównym zadaniem było prowadzenie kampanii wyborczej na rzecz opozycyjnych kandydatów do parlamentu.

W Sandomierzu Komitet Obywatelski „Solidarność” (SKO „S”) skupiał grono kilkudziesięciu osób w różnym wieku i o różnych zawodach. Łączyła ich chęć działania dla poprawy ogólnej sytuacji kraju i regionu. Członkowie SKO „S” pracowali wyłącznie społecznie i dobrowolnie. Ich działalność była odzwierciedleniem wydarzeń krajowych: Okrągły Stół, kampania wyborcza (4 czerwca 1989), obrady Sejmu i Senatu, głosowanie na prezydenta, przetasowania w PZPR i jej rozwiązanie¹, utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego, wybory samorządowe.

Z inicjatywy małżeństwa Moniki² i Tomasza Panfil³, celem dotarcia do szerszego grona osób, Sandomierski Komitet Obywatelski postanowił wydawać własne czasopismo. Było ono pierwszym periodykiem w regionie wydawanym przez KO. W zbiorach Stowarzyszenia „Pamięć i Solidarność” w Sandomierzu⁴ zachowały się egzemplarze podobnych regionalnych periodyków:

- 1) „Nieobojętni. Pismo Komitetu Obywatelskiego w Janowie Lub[elskim]” – ukazujące się od 8 września 1989 roku,
- 2) „Wiadomości Obywatelskie Solidarność. Opatów” – od 13 grudnia 1989 roku,
- 3) „Wiadomości Wyborcze. Komitetu Obywatelskiego «Solidarność» Województwa Tarnobrzeskiego” (nr 2 – 18 maja 1990 roku).

Tytuł omawianego czasopisma to „Ziemia Sandomierska” („ZS”), a podtytuł: „Pismo Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego” (do numeru 2(16) w 1991 roku) oraz „Pismo Społeczno-Kulturalne” (od numeru 3(17) 1991 roku). Ta wydawana w latach 1989-1991 przez SKO „S” gazeta była kolejnym czasopiśmie ukazującym się pod tym samym tytułem, wcześniej bowiem w Sandomierzu wychodziły następujące periodyki:

¹ (TP), *Bój to jest ich ostatni...*, „Ziemia Sandomierska” [dalej: ZS] 1990, nr 1, s. 4.

² Monika Panfil później pracowała w „Gazecie Wyborczej” i była rzecznikiem prasowym wojewody tarnobrzeskiego.

³ Tomasz Panfil (ur. 1962) z ramienia Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” od kwietnia do czerwca 1990 roku był naczelnikiem, a następnie od czerwca 1990 do października 1991 roku burmistrzem Sandomierza. Doktor (od 1989) habilitowany (od 2002), profesor nadzwyczajny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (od 2003).

⁴ Stowarzyszenie „Pamięć i Solidarność” swoje zbiory zdeponowało w Archiwum Państwowym w Kielcach Oddział w Sandomierzu (zob. P. Pawłowski, *Źródła dla dziejów „Solidarności” w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach Oddział w Sandomierzu. Stan obecny i postulaty na przyszłość*, „Zeszyty Sandomierskie” 2006, nr 23, s. 45-50).

- a) „Ziemia Sandomierska. Dwutygodnik poświęcony sprawom i zobrazowaniu życia miejskiego”, który ukazywał się od 3 maja do 10 października 1920 roku. Wydawany był przez Polskie Towarzystwo Turystyczne, ukazało się jedenaście numerów;
- b) swoistą kontynuację stanowiła „Ziemia Sandomierska. Czasopismo samorządowo-społeczne” wydawana przez Wydział Powiatowy Sejmiku Sandomierskiego od 1 stycznia 1929 do 15 maja 1935 roku;
- c) kolejny periodyk to „Solidarność. Biuletyn Informacyjny Wojewódzkiej Komisji Koordynacyjnej Oświaty i Wychowania NSZZ «Solidarność» reg[ionu] tarnobrzeskiego” wydawany przez Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” Oświaty i Wychowania w Sandomierzu, który od numeru drugiego przybrał tytuł „Ziemia Sandomierska. Biuletyn Publicystyczno-Informacyjny Komisji Zakładowej NSZZ «Solidarność» Oświaty i Wychowania w Sandomierzu”. Ukazywał się od [21 stycznia] 23 lutego do 29 kwietnia 1981 roku (wyszło pięć numerów)⁵;
- d) następnym czasopismem była „Ziemia Sandomierska. Biuletyn Informacyjny Regionu NSZZ «Solidarność»”, która wychodziła w Sandomierzu, jak i innych ośrodkach związkowych. Pismo wydawano w 1981 roku i ukazały się 34 numery;
- e) ponadto w 1986 roku urząd miasta wydał jednodniówkę z okazji 700-lecia drugiej lokacji Sandomierza, zatytułowaną „Ziemia Sandomierska”. Zawierała ona przedruki artykułów z periodyków międzywojennych.

Adresem wydawcy omawianej „ZS” była siedziba SKO „S” przy placu Poniatowskiego 3 (od wiosny 1990 roku przy ulicy Opatowskiej 17).

Winieta pierwszego numeru „Ziemi Sandomierskiej”, Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu

⁵ Prywatne zbiory Krzysztofa Jarosza z Sandomierza.

Na winiecie czasopisma znajduje się panorama miasta z herbem ziemi sandomierskiej po prawej stronie, a na górze słowa Cypriana Kamila Norwida: *Wolność bowiem to nadzieja*. Periodyk ukazywał się jako miesięcznik od lipca 1989 do września 1991 roku. Łącznie wydano 21 numerów (sześć w 1989 roku, osiem w 1990 roku i siedem w 1991 roku). W każdym roczniku jeden numer był podwójny, kolejno: nr 3, 4; nr 4, 5(10, 11) i nr 4/5(18/19). Dodatkowo komitet redakcyjny „ZS” wydał okolicznościowy dodatek (siedemnaście stron) z datą 2-3 listopada 1992 roku, który dotyczył rocznicy odzyskania niepodległości, pt. *Pierwsze dni niepodległości w Sandomierzu*.

Pismo miało format A4, a dodatek specjalny z 1992 roku format A5. Pierwsze dwa numery drukowano w drukarni, trzeci zaś został zwrócony i dlatego też wydano numer podwójny (3-4), a powielano go na kserografie⁶. Od numeru piątego wszystkie egzemplarze powielane kserograficznie były na pierwszej stronie ostemplowane pieczętą Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego, ponieważ zdarzały się przypadki kolportażu czasopisma powielanego wtórnie przez osoby niezwiązane z SKO „S”⁷. Pismo było powielane na kserografie w Zarządzie Regionu NSZZ „Solidarność” w Stalowej Woli. W 1990 roku w numerach czwartym i piątym jednorazowo podano informację o wydrukowaniu periodyku w Drukarni Związkowej ZR NSZZ „Solidarność” Stalowa Wola. Transportem matryc do kserowania i przywożeniem powielonych egzemplarzy czasopisma zajmował się Romuald Augustyński. Natomiast sekretarz redakcji Albert F. Kopeć przepisywał teksty na maszynie i wykonywał skład poszczególnych numerów metodą chałupniczą.

Warto wspomnieć, że początek istnienia czasopisma był związany z końcem cenzury i centralnej dystrybucji, w tym również druku, podległych Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”, która do momentu jej likwidacji (22 marca 1990 roku) miała monopol na dostawy papieru i materiałów drukarskich. Nie dziwią zatem podziękowania złożone Jerzemu Marczewskiemu i Jerzemu Lasowi za wsparcie finansowe, za które zamierzano kupić papier po *starych cenach*⁸.

Od numeru 4/5(18/19) z 1991 roku zamieszczano Rejestr Sądowy: Ns. – Rej. Pr. 4/91. W związku z trwającą w tamtych czasach inflacją cena pisma rosła od 200 zł na początku kolportowania przez 500, 700, 1000, 1500 aż do 2500 zł. Zamieszczono informacje, że pismo można nabyć w pięciu punktach w mieście.

⁶ Redakcja, *Droży czytelnicy*, ZS 1989, nr 3-4, s. 1.

⁷ *Jak zapewne zwrócili...*, ZS 1989, nr 6, s. 6.

⁸ *Dziękujemy!*, ZS 1990, nr 2, s. 8.

Pierwszym redaktorem naczelnym (do numeru 4-5 z 1990 roku) był Tomasz Panfil, chociaż informacja o tym nie zawsze była w stopce redakcyjnej. Podawano w niej, że czasopismo redaguje zespół [1989, nr 2, nr 5 – 1990, nr 1(7), nr 7(13)]. W jego skład wchodził: Monika Panfil i Tomasz Panfil [1990, nr 2(8) – nr 3(9)] oraz Romuald Augustyński, Albert F. Kopeć, Wiktor Orłowski, Daniel Walas [od 1990, nr 8(14)], a następnie zespół redakcyjny został powiększony o Witolda Myszkowskiego, Mariana Nietrzeba, Piotra Pawłowskiego i Andrzeja J. Sarwę [od 1991, nr 3(17)]. Wydanie specjalne dodatku z 1992 roku redagowali: Romuald Augustyński, Albert F. Kopeć, Piotr Pawłowski i Izabela Przybyś-Perła.

Liczba stron w piśmie zmieniała się – od sześciu do szesnastu. Ostatni numer miał szesnaście stron i zawierał dodatek: *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na III Sesji w Paryżu 10 grudnia 1948 roku*⁹.

Omawiając pismo, można wyodrębnić trzy okresy. Pierwszy charakteryzował się anonimowością autorów i trwał do momentu odejścia z redakcji Tomasza Panfila w związku z jego wyborem na naczelnika (później burmistrza) Sandomierza. Zadaniem, jakie postawił sobie Komitet w tym okresie, było przygotowanie gruntu pod przyszłe demokratyczne wybory do samorządu terytorialnego. Środkiem do tego było zapoznanie społeczeństwa z działalnością terenowych organów administracji państwowej, z trybem pracy rad narodowych szczebla lokalnego. Drugim nurtem działania Komitetu była współpraca z NSZZ „Solidarność”, dlatego przy SKO „S” powstała Komisja do spraw Kontaktów z Komisjami Założycielskimi Organizacji Zakładowych „Solidarność”. Region stalowowolski został podzielony na okręgi, z których trzeci obejmował Sandomierz i okolice. Zadaniem tej komisji było udzielanie porad i informacji osobom, które w swoim zakładzie pracy chciały założyć komórkę NSZZ „Solidarność”. Ponadto przy SKO „S” działały Komisja Interwencji i Praworządności oraz Komisja do spraw Kultury, Oświaty i Ochrony Zdrowia. Planowano powołanie Komisji do spraw Samorządu Terytorialnego i Komisji do spraw Młodzieży¹⁰.

Pierwszym i zasadniczym celem periodyku było informowanie o działalności SKO „S”. Stąd też na jego łamach można odnaleźć informacje o wyborach w Sandomierskim Komitecie Obywatelskim, które odbyły się 6 września 1989 roku. Wyłoniono wówczas siedmioosobowy skład: przewodniczącym został dotychczas pełniący tę funkcję Kazimierz Plachimowicz, jego zastępcy: Romuald Augustyński i Tomasz Panfil, skarbnikiem został Albert F. Kopeć, sekretarzem Monika Panfil, a członkami: Jan Jastrzębski i Ryszard Szymański.

⁹ ZS 1991, nr 7, dodatek.

¹⁰ Jeszcze nie czas na odpoczynek, ZS 1989, nr 1, s. 2.

W Komisji Rewizyjnej byli: Zenon Królikowski, Jerzy Podgórski i Aleksandra Paralusz. W związku z wyborami prezydenckimi udzielono absolutorium władzom SKO „S”¹¹.

W drugim okresie funkcjonowania pisma, od połowy 1990 roku, było już mniej anonimowości autorów i periodyk powoli zaczął zmieniać swój charakter na bardziej społeczno-kulturalny. Trzeci zaś okres, od numeru 2 z 1991 roku, kiedy nastąpiła zmiana szaty graficznej i układu treści, i od następnego numeru (3(17) z 1991 roku), gdy w stopce redakcyjnej zaczęto podawać pełny skład redakcji, pismo nabrało charakteru społeczno-kulturalnego. Informacje kulturalne z miasta zaczęły przeważać nad tymi dotyczącymi działalności SKO „S”. Na łamach gazety pojawiły się teksty popularnonaukowe i literackie. Zmiany te zaowocowały tym, że 27 kwietnia 1991 roku redakcja otrzymała wyróżnienie w Konkursie Prasy Nieprofesjonalnej województwa tarnobrzeskiego¹², który został ogłoszony przez: Biuro Delegata Pełnomocnika Rządu ds. Samorządu Terytorialnego, Wydział Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu i Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Tarnobrzegu przy współdziałaniu Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich Oddział w Stalowej Woli. Komisja konkursowa przyznała nagrody w czterech kategoriach: 1) Pisma samorządowe i obywatelskie, 2) Pisma społeczno-kulturalne, 3) Pisma związkowe, 4) Pisma szkolne. Spośród 30 tytułów ukazujących się na terenie województwa 22 zostały zgłoszone do konkursu. „Ziemia Sandomierska” jako najstarsze czasopismo Komitetów Obywatelskich w regionie w grupie pisma samorządowe i obywatelskie otrzymało wyróżnienie i nagrodę w wysokości 500 tysięcy złotych¹³.

Zawartość jakościowa pisma była związana z głównym nurtem działalności SKO „S”. W początkowym okresie w związku z wyborami samorządowymi opublikowano program wyborczy Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego¹⁴. Zamieszczano wywiady z parlamentarzystami: Jackiem Bujakiem, Zbigniewem Romaszewskim i burmistrzem Sandomierza Tomaszem Panfilem¹⁵; aktualne

¹¹ *W dniu 27.IX.1990 r.*, ZS 1990, nr 8, s. 2; *Idzie nowe...*, ZS 1989, nr 3-4, s. 2.

¹² Dyplom w zbiorach Stowarzyszenia „Pamięć i Solidarność”.

¹³ Archiwum Zakładowe Miejskiej Biblioteki Publicznej im. dr M. Marcza w Tarnobrzegu, Konkursy, Regulamin Konkursu, s. 1, Protokół z posiedzenia Komisji Konkursowej konkursu dla wydawców nieprofesjonalnej prasy lokalnej odbytego dnia 15 kwietnia [19]91 r., s. 1-2; *Polski fenomen*, „Tygodnik Nadwiślański” 1991, nr 19, s. 6; *Rudnik i Janów Lub. najlepsze*, „Tygodnik Nadwiślański” 1991, nr 18, s. 3.

¹⁴ *Specjalny, podwójny numer wyborczy a w nim: program oraz kandydaci Sandomierskiego K.O.*, ZS 1990, nr 4/5, s. 1; *Nasz program*, ZS 1990, nr 4/5, s. 7.

¹⁵ *Niezależność i Samorządy. Wywiad z posłem Jackiem Bujakiem*, ZS 1989, nr 1, s. 3; *Spotkanie w Zamku*, ZS 1990, nr 1, s. 2; A.F. Kopeć, *11 pytań do Burmistrza Sandomierza*, ZS 1991, nr 7,

wiadomości, m.in. utworzenie oddziału odwykowego w sandomierskim szpitalu¹⁶, kulisy wyborów prezydenckich w parlamencie i wybór prezydenta w wyborach powszechnych¹⁷, wydawanie pomocy otrzymanej z Francji¹⁸, kwestia odwołania Naczelnika Miasta Sandomierza Ryszarda Lewandowskiego¹⁹, odwołanie wojewody tarnobrzesciego pułkownika Bogusława Jaźwieca²⁰, decyzje Rady Miejskiej, dyskusje na temat nowego podziału administracyjnego kraju i utworzenia województwa sandomierskiego²¹.

Na łamach periodyku można przeczytać o problemach, które pojawiały się wiele razy. Można prześledzić przebieg procesu sfinalizowany podpisaniem współpracy partnerskiej miast Sandomierza i Emmendingen w Niemczech, który zapoczątkowany został małżeństwem sandomierzanki Doroty Trojanowskiej i mieszkańca Emmendingen Wenera Wittstocka. W listopadzie 1989 roku na prywatne zaproszenie przebywali w Sandomierzu Heinz Bücherer i Ralf Müller, co dało początek nawiązania współpracy zwieńczonej podpisaniem umowy partnerskiej 16 września 1990 roku. Współpraca ta trwa po dzień dzisiejszy²².

s. 7-8; *Mam nadzieję, że się uda...* Wywiad z senatorem Zbigniewem Romaszewskim, ZS 1989, nr 1, s. 4-5.

¹⁶ (cia), *Chyba jednak niemożliwe!?*, ZS 1989, nr 1, s. 3; *Pismo skierowane do Dyrektora ZOZ w Sandomierzu przez Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” w Sandomierzu*, ZS 1989, nr 2, s. 3; Pechowiec, *A jednak!*, ZS 1989, nr 2, s. 2.

¹⁷ *Byłem przeciw! O kulisach wyborów prezydenckich mówi poseł Marian Dojka*, ZS 1989, nr 2, s. 4-5, 8; *Znamy już nazwiska kandydatów na urząd Prezydenta RP*, ZS 1990, nr 8, s. 1; (Jan), *Dlaczego popieram Lecha Wałęsę*, ZS 1990, nr 8, s. 8; *Zarząd Regionu NSZZ „Solidarność” Ziemia Sandomierska...*, ZS 1990, nr 8, s. 3; Edward Malinowski, *Popieram Lecha Wałęsę*, ZS 1990, nr 8, s. 10.

¹⁸ *Zarzut*, ZS 1989, nr 2, s. 6-7.

¹⁹ *Ruszmy z posad bryłę...*, ZS 1989, nr 6, s. 3; *Ruszmy z posad bryłę...*, ZS 1990, nr 1, s. 3; *Ruszmy z posad bryłę...*, ZS 1990, nr 2, s. 3; T. Panfil, *Wiadomości*, ZS 1990, nr 3, s. 2; *Uchwała Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” Zespołu Opieki Zdrowotnej w Sandomierzu...*, ZS 1990, nr 2, s. 3.

²⁰ *Komitet Obywatelski „Solidarność” Województwa Tarnobrzesciego na zebraniu w dniu 17 XII 89 r. wystosował do Premiera i Wojewódzkiej Rady Narodowej pismo wyrażające wotum nieufności wobec wojewody tarnobrzesciego, pułkownika B. Jaźwieca*, ZS 1989, nr 6, s. 3; TO, *Wojenne (już) porządki*, ZS 1990, nr 1, s. 5; T. Panfil, *Nowy wojewoda*, ZS 1990, nr 2, s. 2.

²¹ A.J. Sarwa, *Ziemia Sandomierska?*, ZS 1991, nr 7, s. 5-6.

²² (al), *Samo(?)rząd(?)*, ZS 1989, nr 5, s. 3; (em), *Mikołaj z Emmendingen*, ZS 1989, nr 6, s. 6; *Wieści z Emmendingen*, ZS 1990, nr 1, s. 8; *Coraz bliżej*, ZS 1990, nr 4/5, s. 5; *Zapoczątkowany małżeństwem...*, ZS 1990, nr 8, s. 6-7; BzK, *„Przy okrągłych stolikach”*, ZS 1990, nr 8, s. 10, 14; Brat z Kilombo, *Policja a bezpieczeństwo i co się za TYM kryje*, ZS 1991, nr 1, s. 4; (te), *Partnerstwo miast*, ZS 1990, nr 2, s. 6.

Sporo uwagi poświęcono kwestii wyborów samorządowych. Godne odnotowania są cykle artykułów m.in. autorstwa Tomasza Panfila o samorządzie oraz relacje z Zarządu Miasta i Sesji Rady Narodowej w Sandomierzu²³.

Ważną kwestią było zaopatrzenie mieszkańców w podstawowe produkty żywnościowe. Jak dowodził autor tekstu, na początku 1990 roku ceny produktów w Lublinie były znacznie niższe niż w Sandomierzu. Uwzględniając koszt biletów, opłacało się jechać do Lublina po zakup podstawowych towarów²⁴.

Uwaga autorów skupiła się również na porządkach w mieście²⁵, kwestiach budżetu miasta²⁶ i zapewnieniu bezpieczeństwa²⁷, w tym weryfikacji pracowników Rejonowego Urzędu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Sandomierzu²⁸.

Publikowano Sandomiriana²⁹, informacje o zmianie nazw ulic³⁰, o rozbiorce pomnika Wojny Ojczyźnianej 1941-1945 do 11 listopada 1990 roku³¹, o przeniesieniu pomnika pułkownika Wasyla Skopenki na Cmentarz Żołnierzy Radzieckich³², o osunięciu się skarpy miejskiej, które według zamieszczonego tekstu było spowodowane pracą ciężkiego sprzętu przy budowie domu mieszkalnego sądu wojewódzkiego³³, o sukcesach sandomierskich kulturystów³⁴,

²³ T. Panfil, *Czy nam grozi brak samorządu*, ZS 1989, nr 5, s. 5; Idem, *Samo(?)rząd(?)*, ZS 1989, nr 6, s. 4, 6; Idem, *Wiadomości*, ZS 1990, nr 3, s. 2; Idem, *Samouczek samorządowy*, ZS 1990, nr 3, s. 6; ZS 1991, nr 1, s. 2; nr 2, s. 2; nr 3, s. 2; *W sandomierskim ratuszu 30 czerwca...*, ZS 1989, nr 1, s. 5-6; *27 Maja!*, ZS 1990, nr 4/5, s. 6; Part, *27 maja – wyniki*, ZS 1990, nr 6, s. 1-2; *Rada Miejska*, ZS 1990, nr 7, s. 2.

²⁴ (te), *Drogo ale ubogo*, ZS 1990, nr 3, s. 7.

²⁵ B. Bryła, T. Panfil, *Kwiatki lepsze*, ZS 1990, nr 4/5, s. 12 (o zasypaniu fontanny w parku); *Interpelacje*, ZS 1991, nr 2, s. 7 (o wycięciu uschniętych topoli włoskich); BzK, *Się pali*, ZS 1991, nr 3, s. 10 (pożar wysiedlonego budynku przy ulicy Za Bramką); *Skwerek przy pomniku*, ZS 1991, nr 3, s. 10.

²⁶ (em), *Byle z wdziękiem i fantazją!*, ZS 1990, nr 2, s. 6.

²⁷ Brat z Kilombo, *Sandomierski western*, ZS 1990, nr 4/5, s. 6-9; Part, *Tęsknota za szeryfem, czyli raport o stanie bezpieczeństwa*, ZS 1990, nr 4/5, s. 10; BzK, „Przekażmy sobie znak pokoju”, ZS 1990, nr 7, s. 4; A.J. Sarwa, *Sprawa bezpieczeństwa*, ZS 1991, nr 2, s. 7.

²⁸ (em), *W służbie narodu*, ZS 1990, nr 3, s. 5; *Interpelacje*, ZS 1990, nr 8, s. 12.

²⁹ *Sandomiriana*, ZS 1991, nr 3, s. 2.

³⁰ (al), *Samo(?)rząd(?)*, *ciąg dalszy*, ZS 1989, nr 5, s. 6; *Na jakiej ulicy mieszkamy, na jakiej mieszkać będziemy*, ZS 1990, nr 7, s. 11; *W związku z przemianami politycznymi...*, ZS 1991, nr 2, s. 3; P/A, *Patroni Sandomierskich ulic*, ZS 1991, nr 3, s. 7, 9.

³¹ *Rada Miejska*, ZS 1990, nr 8, s. 2.

³² T. Panfil, *Sprostowanie*, ZS 1990, nr 6, s. 6.

³³ (em), *A mury runą*, ZS 1990, nr 1, s. 7; (te), *Teoria Drgań*, ZS 1990, nr 3, s. 3; *Prace przy skarpię trwają*, ZS 1990, nr 2, s. 5.

³⁴ *Kult*, ZS 1991, nr 3, s. 11; K. Bury, *Kulturysty LKS „Sandex w Sandomierzu...*, ZS 1991, nr 4/5, s. 14; W. Myszkowski, *Pan Marek Pęgielski Sandomierzanin, kulturysta...*, ZS 1991, nr 4/5, s. 15.

o przyłączeniu Chwałek i Kamienia Plebańskiego do miasta³⁵ czy o uruchomieniu kina w mieście³⁶. Udzielano porad prawnych³⁷.

Ważne miejsce w publikowanych tekstach zajmowały artykuły o obchodzonych uroczystościach patriotycznych. Były to rocznice: uchwalenia Konstytucji 3 maja³⁸, odzyskania niepodległości przez Polskę³⁹, obrony Lwowa⁴⁰, cudu nad Wisłą⁴¹, śmierci Józefa Piłsudskiego⁴² i Edwarda Śmigłego-Rydza⁴³, Zbrodni Katyńskiej⁴⁴, wydarzeń związanych z żołnierzami Armii Krajowej⁴⁵, a zwłaszcza rocznicy akcji „Burza” – bitwy pielaszowskiej⁴⁶. Publikowano również teksty o zbrodniach komunistycznych⁴⁷, jak też informacje o rocznicach solidarnościowych⁴⁸.

Sporą grupę stanowiły artykuły historyczne autorstwa Piotra Pawłowskiego dotyczące tablic na ratuszu upamiętniających poległych sandomierzan w wojnie polsko-bolszewickiej⁴⁹, Sandomierza jako stolicy Centralnego Ośrodka Przemysłowego⁵⁰, męczenników dominikańskich⁵¹; Andrzeja J. Sarwy o kościele i klasztorze św. Marii Magdaleny⁵² oraz o 2. Pułku Piechoty Legionów

³⁵ (Part), *Gorący tydzień*, ZS 1990, nr 6, s. 3.

³⁶ *Kino „Wisła”*, ZS 1990, nr 7, s. 12; A.J. Sarwa, *A i po cóż kino*, ZS 1990, nr 8, s. 13.

³⁷ J. Pacuski, *Wyjaśnienie Departamentu Zatrudnienia z dnia 15.02.1990 r. w sprawie udzielenia ze środków Funduszu Pracy pożyczek zakładom pracy oraz bezrobotnym*, ZS 1990, nr 8, s. 3-4; *Prawnik wyjaśnia*, ZS 1990, nr 7, s. 3.

³⁸ *Konstytucja*, ZS 1991, nr 4/5, s. 1; A.F. Kopeć, *Trzeci maja 1991 roku*, ZS 1991, nr 4/5, s. 7; *Papież Pius VI o Konstytucji*, ZS 1991, nr 4/5, s. 8; *Zaprzysiężenie Konstytucji w relacji Króla Stanisława Augusta*, ZS 1991, nr 4/5, s. 8; P. Pawłowski, *Wybór Przedstawiciela Sandomierza na Sejm Wielki*, ZS 1991, nr 4/5, s. 9.

³⁹ *Drodzy czytelnicy*, ZS 1989, nr 5, s. 1.

⁴⁰ *Zginął za polski Lwów*, ZS 1990, nr 7, s. 9

⁴¹ A. Kopeć, *70 rocznica*, Ibidem.

⁴² „ADAM” [A. Bidas], *Rocznicowe uroczystości*, ZS 1990, nr 8, s. 9.

⁴³ „Adam” [A. Bidas], *Marszałek Edward Śmigły-Rydz*, ZS 1991, nr 4/5, s. 4-5.

⁴⁴ A. Kopeć, *Katyń 1940*, ZS 1990, nr 4/5, s. 11; *Apel*, ZS 1990, nr 4/5, s. 12; *51 Rocznic*, ZS 1991, nr 4/5, s. 6.

⁴⁵ A.F. Kopeć, *Żyjący poległym*, ZS 1991, nr 7, s. 9.

⁴⁶ *6 sierpnia o godz. 13⁰⁰ w Katedrze sandomierskiej odbędzie się Msza św. w intencji żołnierzy Armii Krajowej inspektorat C*, ZS 1989, nr 2, s. 8; Edward Malinowski „Wiktor”, *Tragiczna rocznica*, ZS 1990, nr 7, s. 7.

⁴⁷ *Morderstwo*, ZS 1989, nr 5, s. 4; *Komunikat*, ZS 1990, nr 3, s. 3.

⁴⁸ *Polskie „sierpnie”*, ZS 1990, nr 7, s. 1; *10 rocznica narodzin NSZZ „Solidarność”*, ZS 1990, nr 7, s. 3.

⁴⁹ P. Pawłowski, *Historia dwóch tablic*, ZS 1990, nr 7, s. 10.

⁵⁰ *Sandomierz – jako stolica COP*, ZS 1991, nr 2, s. 5.

⁵¹ P. Pawłowski, *Bracia Męczennicy*, ZS 1991, nr 4/5, s. 5; Idem, *Ziemia Świętych*, ZS 1991, nr 6, s. 4.

⁵² A.J. Sarwa, *Dominikański kościół i klasztor św. Marii Magdaleny*, ZS 1991, nr 7, s. 12.

wg *Księgi Chwały Piechoty* (Warszawa 1937-1939⁵³); drukowano fragmenty książki Włodzimierza Gruszczyńskiego *Lotna Sandomierska*⁵⁴ i wspomnienia Jerzego Lasa *Moja droga na Zachód*⁵⁵ oraz cykl artykułów autorstwa A.J. Sarwy: *Sandomierskie zjawy, duchy, upiory*⁵⁶ czy *Sandomierskie związki z islamem* – przedruk z miesięcznika muzułmanów polskich wydawanego przez imama Mahmuda Taha Żuka, sympatyzującego w tym okresie z heterodoksyjnym odłamem Ummy noszącym nazwę Ahmadijja „Al-Islam” (nr 125, maj-czerwiec 1989 rok – 1409 rok hidżry, s. 8-11⁵⁷). Ponadto informowano o sesjach naukowych poświęconych powstaniu listopadowemu⁵⁸ czy Konstytucji 3 maja⁵⁹.

Ważne miejsce na łamach tego periodyku zajmowały teksty o wydarzeniach kulturalnych w mieście. Są one ich swoistą kroniką i jednocześnie krytyką⁶⁰. Osobne miejsce na łamach „Ziemi Sandomierskiej” zajmowały tzw. kaczki dziennikarskie⁶¹.

Ciekawe są artykuły polemiczne z autorką (amc) (A.M. Ciastoń) rzeszowskich „Nowin”, która opublikowała teksty o swej wizycie w Sandomierzu i komentowała artykuły oraz sposób prezentowania problematyki na łamach „Ziemi Sandomierskiej”⁶².

⁵³ *Historia mało znana 2 Pułku Piechoty Legionów*, ZS 1991, nr 2, s. 1, 6; 2. *Pułk Piechoty Legionów cz. 2*, ZS 1991, nr 3, s. 8; 2. *Pułk Piechoty Legionów cz. 3*, ZS 1991, nr 4/5, s. 10; 2. *Pułk Piechoty Legionów cz. IV*, ZS 1991, nr 6, s. 5; 2. *Pułk Piechoty Legionów cz. V*, ZS 1991, nr 7, s. 10.

⁵⁴ W. Gruszczyński, *Sandomierska „Lotna”*, ZS 1990, nr 4/5, s. 3; nr 6, s. 5; nr 7, s. 5-6; nr 8, s. 5.

⁵⁵ J. Las, *Moja droga na zachód*, ZS 1990, nr 6, s. 4; ZS 1990, nr 7, s. 8; ZS 1990, nr 8, s. 12; ZS 1991, nr 1, s. 3-4 (tekst za „Gwiazda Polarna”, 24.11.1988).

⁵⁶ *Nowy cykl artykułów oraz Konkurs!!!*, ZS 1991, nr 2, s. 1; A.J. Sarwa, *Zjawy!? Duchy Upiory. Duch popa z Cmentarza Katedralnego*, ZS 1991, nr 3, s. 5; ZS 1991, nr 4/5, s. 4; Idem, *Sandomierskie zjawy, duchy, upiory. Strzyga*, ZS 1991, nr 2, s. 4.

⁵⁷ Idem, *Sandomierskie związki z islamem*, ZS 1991, nr 2, s. 5; ZS 1991, nr 3, s. 7; ZS 1991, nr 4/5, s. 11.

⁵⁸ *Rocznica*, ZS 1991, nr 1, s. 5.

⁵⁹ BzK, *Z cyklu „Spotkania w zamku sandomierskim... ”*, ZS 1991, nr 3, s. 11.

⁶⁰ Dla przykładu kilka artykułów: BzK, *W starych piwnicach twórcze pokolenie*, ZS 1990, nr 7, s. 12; W. Myszkowski, *Mamy nową wystawę plastyczną Pani Ewy Bojek z Krakowa...*, ZS 1991, nr 4/5, s. 15; Idem, *Ośrodek Kultury i Rekreacji przy HSO i FUN-Klub Fundacji Ziemi Sandomierskiej zorganizowały turniej szachowy...*, ZS 1991, nr 4/5, s. 15; *Od 6 marca 1991 r. trwa wystawa rysunków satyrycznych pana Antoniego Chodorowskiego*, ZS 1991, nr 3, s. 11; *Sandomierski Ośrodek Kultury*, ZS 1990, nr 7, s. 12; D. Walas, G. Pietruszka, *Wiedza kultura*, ZS 1991, nr 4/5, s. 13; *Wielki Koncert*, ZS 1991, nr 2, s. 1; *Znowu w zamku*, ZS 1991, nr 1, s. 5.

⁶¹ „Kaczka”, *Ta rubryka jest naszą najnowszą*, ZS 1991, nr 8, s. 12.

⁶² *Jak ciupagą w plot*, ZS 1989, nr 2, s. 7-8; (em), *„Klaskaniem mając obrzękle prawice... ”*, ZS 1990, nr 2, s. 7; Redakcja, *Aria z kurantem*, ZS 1990, nr 3, s. 3.

Na szpaltach gazety zamieszczano informacje o powstaniu i działalności (terminy i miejsca zebrań) nowych organizacji społecznych, takich jak: Stowarzyszenie „Rodzina Legionistów i Peowiaków im. Marszałka Józefa Piłsudskiego” w Sandomierzu, Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Koło w Sandomierzu, Związek Sybiraków Koło Sandomierz, Związek Piłsudczyków, Międzyzakładowa Komisja Związkowa w Sandomierzu, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej. Miejscem, gdzie odbywały się zebrania, był lokal Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”.

Na łamach czasopisma publikowano myśli m.in. Leona Bloya, Bolesława Czerwińskiego, Stanisława Gostkowskiego, Aleksandra Fredry, Daga Hammerskjölda, Fryderyka Hölderlina, Jana Pawła II, Leszka Kołakowskiego, Józefa Piłsudskiego, Lucjusza Anneusza Seneki oraz przysłówia chińskie i fraszki Jana Sztautyngera.

Zamieszczano również prace artystyczne Wiktora Orłowskiego przedstawiające Sandomierz, jakiego już nie było, i rysunki Andrzeja Stypy. Ponadto fotografie autorstwa: Mariana Nietrzeby, Witka (Wiktora) Orłowskiego i Andrzeja Rozpendowskiego⁶³. Można też znaleźć poezję m.in. Marii Misiaczyńskiej – nauczycielki II Liceum Ogólnokształcącego czy Tomasza Kurasia – absolwenta I Liceum Ogólnokształcącego z 1998 roku.

Mimo oferty zamieszczania reklam na łamach „Ziemi Sandomierskiej” były one rzadkością. Świadczy to o małym zainteresowaniu reklamodawców i kłopotami finansowymi z wydawaniem periodyku⁶⁴.

Po zmianie szaty graficznej publikowano krzyżówki, a nagrody książkowe fundowała księgarnia Antykwiariat Władysław Walas⁶⁵.

Ukazały się trzy kondolencje członków Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” z powodu śmierci najbliższych składane przedstawicielom SKO „S”.

Kilka słów warto poświęcić autorom, którzy publikowali na łamach czasopisma. Wśród tej grupy znajdował się najmłodszy członek SKO „S” Daniel Walas, który tylko jeden tekst podpisał własnym nazwiskiem, ukrywając się pod pseudonimami: „Brat z Kilombo” lub „BzK” (łącznie prawie trzydzieści autoryzowanych tekstów). W późniejszym okresie był dziennikarzem Polskiego Radia,

⁶³ Andrzej Rozpendowski (3.07.1953, Sandomierz – 26.07.1997, Posada Górna), pracownik telekomunikacji w Sandomierzu i Stalowej Woli. Pasjonat fotografii, autor około dwudziestu filmów o zabytkach i przyrodzie, zajmował się malarstwem. Publikował na łamach „Spotkań z Zabytkami” i „Gościa Niedzielnego” (K. Burek, *Sąsiad zza Katedry*, „Zeszyty Sandomierskie” 1997, nr 7, s. 17).

⁶⁴ ZS 1990, nr 3, s. 8; [Reklamy], ZS 1991, nr 3, s. 6.

⁶⁵ *Krzyżówka*, ZS 1991, nr 3, s. 8; ZS 1991, nr 4/5, s. 16.

prowadził serwisy IT i motoryzacyjny. Obecnie jest redaktorem i wydawcą trzech czasopism wychodzących w Sandomierzu: „Jachting”, „Jachting Motorowy”, „Jachty. We’re Boating Together”. Kolejnymi autorami byli: Andrzej Juliusz Sarwa (dziewięć autoryzowanych tekstów), pisarz i wydawca, autor ponad dwustu książek⁶⁶; Tomasz Panfil (osiem autoryzowanych tekstów plus jeden pod pseudonimem TP) pracownik naukowy KUL-u; Witold Myszkowski (siedem autoryzowanych tekstów); Albert F. Kopeć i Piotr Pawłowski (po pięć autoryzowanych tekstów); Adam Bidas⁶⁷ pod pseudonimem „Adam” (dwa autoryzowane teksty). Po jednym tekście opublikowali: Grażyna Sidor⁶⁸, Andrzej Gach⁶⁹, Jan Nowak Jeziorański⁷⁰, Grzegorz Pietruszka⁷¹. Część autorów publikacji ukryta jest pod pseudonimami, których dziś nie sposób rozszyfrować. Prawdopodobnie pseudonimem (em) podpisywała się Monika Panfil. Podaję liczbę tekstów opublikowanych pod pseudonimami: (em) – jedenaście, (te) – cztery, Part – trzy; (al) – dwa; AlKaz, AR, Chinka, (cia), Irsen, (Jan), J.P., Kaktus, P/A, (red.), Obserwator, (Stachu), To – po jednym tekście.

„Ziemia Sandomierska” wydawana przez SKO „S” jest egzemplifikacją czasopisma lokalnego, które było wydawane z *potrzeby serca*. Było ono pierwszym pismem w regionie publikowanym przez Komitet Obywatelski „Solidarność”. Wraz z rozwiązaniem komitetów praktycznie przestało istnieć. Ukazywało się w okresie przełomowym w dziejach państwa, czyli oficjalnego końca epoki komunizmu, a nastania wolnej Polski. W kraju znikła cenzura i można było swobodnie wypowiadać się na każdy temat. Na łamach czasopisma zwłaszcza w pierwszych numerach można wyczuć jeszcze brak pewności z odzyskanych praw i wolności. Przedstawiano np. inne niż dotychczas postawy milicjantów (policjantów od 6 kwietnia 1990 roku), mentalność społeczeństwa zniewolonego i konsekwencje z tego wynikające, jak również próby przejścia do tego, co dziś powszechnie uważamy za normalność. Periodyk ten dokumentuje również

⁶⁶ Andrzej Juliusz Sarwa (ur. 1953) – pisarz, poeta, tłumacz i dziennikarz. Szerzej: M. Ogozalek, *Andrzej Sarwa – dorobek i osiągnięcia w 40. rocznicę pracy twórczej*, Sandomierz 2015.

⁶⁷ Adam Bidas (ur. 1966) – prezes Stowarzyszenia „Rodzina Legionistów i Peowiaków im. Marszałka Józefa Piłsudskiego” w Warszawie Oddział w Sandomierzu, obecnie dowódca Jednostki Strzeleckiej „Strzelec” 2018 w Sandomierzu im. 2. ppLeg AK.

⁶⁸ G. Sidor, *Symbol nadziei, pomocy i ochrony*, ZS 1991, nr 6, s. 6.

⁶⁹ A. Gach, *Pielgrzymka*, ZS 1991, nr 7, s. 4; Andrzej Gach (ur. 1955) – założyciel i działacz NSZZ „Solidarność” w Hucie Szkła Okiennego w Sandomierzu, lider pielgrzymek ziemi sandomierskiej do Częstochowy (od 1984 roku) i reaktywowanych z Sandomierza do Sulisławic (od 2004 roku).

⁷⁰ J. Nowak Jeziorański, *Lata wojny i lata Solidarności pokazały, że naród polski nie ma sobie równego...*, ZS 1990, nr 7, s. 7.

⁷¹ D. Walas, G. Pietruszka, *Wiedza kultura*, ZS 1991, nr 4/5, s. 13.

zmiany, jakie zaskakiwały obywateli. Konsekwencją wprowadzenia wolnego rynku był wzrost cen i niedostatek niektórych towarów, który nie wynikał z braku możliwości produkcyjnych przedsiębiorstw, tylko ze złego zarządzania.

Poziom merytoryczny i techniczny pisma wraz z kolejnymi numerami był coraz lepszy. Potwierdza to wyróżnienie otrzymane przez redakcję w 1991 roku w konkursie prasy nieprofesjonalnej. Organ prasowy Sandomierskiego Komitetu Obywatelskiego skupił wielu autorów, którzy w późniejszym okresie znacząco wpłynęli na różne dziedziny życia nie tylko w regionie, ale i w kraju.